

Канак Ю. М.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ІДІОМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ДІВЧИНА” У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню семантичної сфери “Дівчина” у німецькій фразеології. Основною метою є виявлення гендерної маркованості та реальна актуалізації фразеологічних одиниць досліджуваної сфери у сучасному німецькомовному дискурсі.

Ключові слова: гендерна маркованість, актуалізація, прагматичні рестрикції, чоловічий/жіночий референт.

Статья посвящена проблеме изучения семантической сферы “Девушка” в немецкой фразеологии. Главной целью является выявление гендерной маркированности и реальной актуализации фразеологических единиц изучаемой сферы в современном немецком дискурсе.

Ключевые слова: гендерная маркированность, актуализация, прагматические рестрикции, мужской/женский референт.

The article deals with the semantic sphere “Girl” in the German idiomatic. The main aim is to identify the gender marked idioms and real actualization of idioms of the sphere under study in the modern German discourse.

Key words: gender marking, actualization, pragmatic restrictions, male/female referent.

З раннього дитинства у хлопчиків і дівчаток починають формуватися гендерні стереотипи: хлопчики цікавляться футболом і автомобілями, дівчатка граються ляльками чи “кухварять”. Хлопчики отримують у подарунок автомобілі чи конструктори, дівчатка – ляльку Барбі, набір посуду чи кухню. Дівчатка завжди охайні і акуратні, мамині помічниці! Хлопчики самостійні і незалежні, хлопчики не плачуть!

Наявність цих та інших стереотипів, процес їх творення та розвитку у процесі соціалізації зумовлює цільність досліджень гендерної лінгвістики. У центрі уваги гендерних досліджень – культурні, соціальні, а також мовні чинники, що визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, поведінку індивідів у зв’язку з належністю до певної статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості – все те, що проєктує проблематику статі із галузі біології до сфери соціального життя і культури [1].

Дослідження проводиться на матеріалі фразеології сучасної німецької мови, яка, на наш погляд, яскраво експлікує стереотипний розподіл ролей між дівчатками та хлопчиками у національній німецькомовній картині світу.

В руслі сучасних гендерних досліджень, які відходять від позицій суворої феміністичної критики мови, ми зробили спробу об’єктивного дослідження фразеологічних одиниць (далі ФО) німецької мови семантичної сфери “Дівчина” з погляду їх гендерної маркованості та прагматичних рестрикцій [3]. Об’єктом дослідження є гендерно марковані ФО вказаної семантичної сфери (класифікація розширена і доповнена слідом за А.В.Кириліною [2]). Предметом дослідження є прагматичні рестрикції ФО досліджуваної групи, а також їх реальне функціонування у сучасному публіцистичному дискурсі. Дослідження проводиться на основі аналізу текстової бази даних Mannheimer IDS-Korpus für geschriebenes Deutsch. Основними довідково-лексикографічними джерелами є словники Duden Redewendungen [DR], Duden Großwörterbuch [D] та Langenscheidt [L].

Нами було проаналізовано ФО двох підгруп “Дівчина” і “Юнак”. Розглядаючи першу групу, “Дівчина” зауважимо, що більше половини усіх ФО (12) номінують дівчину з точки зору її зовнішності, краса оцінюється позитивно (12), відсутність краси – негативно (2).

Позитивно оцінюються такі риси характеру, як сором’язливість, цнотливість. Важливе місце у фразеології займає тема “збереження цноти” (Unschuld), або ж “втрата цноти”, що оцінюється різко негативно. Ці ФО відносимо до групи “Жінка як сексуальний об’єкт”.

Однією з основних ролей дівчини у фразеології є заміжжя. Окрім інших ФО з групи “Шлюб”, маємо 3 ФО, у яких агенсом є дівчина. Негативну конотацію містять ФО на позначення зухвалої, ледачої поведінки – 5 ФО. До цієї групи відносимо ФО, що стосуються характеристики маленьких дівчаток: пустунка, непосида.

На позначення зовнішності найбільш вживаною є ФО *blondes Gift* – чарівна блондинка: Duden: ugs. scherzh.; erotisch attraktive Frau mit auffallend hellblonden Haaren. Досліджуваний корпус дає результат у 103 посилання з жіночим референтом. Маємо також 3 посилання з чоловічим референтом, що іронічно описують спробу перетворення в жінку.

Nicht ganz überzeugen konnte Marilyn Monroe alias Robert Pallreich (43), der in ein sexy Kostüm schlüpfte und als blondes Gift die Jury zu bezirzen versuchte. (Niederösterreichische Nachrichten, 07.04.2010)

На позначення молодого дівчини найбільш вживаною є ФО *ein junges Ding* ([L]): gespr ≈ Mädchen) – 124 посилання!

Mainz. Sie ist das halb nackte junge Ding, die geile Sängerin von Gold Night, und sie will jetzt hier im Unterhaus die Bühne rocken. “Ich hab ,ne totale Anziehungskraft auf Männer“, piepst das blonde Wesen hüftschwingend, bevor schnulzige Schlagermusik erklingt. (Rhein-Zeitung, 28.01.2011, S. 15)

З лексемою **Ding** маємо також ФО, що характеризують зовнішність: *ein hübsches Ding* (гарненька дівчина) – 15 посилань; *ein liebes Ding* – 5, *ein nettes Ding* – 5 посилань з жіночим референтом.

Образ кицьки пов’язується з характеристикою дівчини: *eine fescche Katze* (гарненька дівчина) – 6 посилань; *eine flotte Mieke* (gespr! ein junges Mädchen oder eine junge Frau [L]) – 4 посилання.

Образ **Biene** залишається актуальним для характеристики привабливої зовнішності, хоча лексикографічні джерела трактують його як застарілий.: *eine flotte Biene* gespr veraltend hum; *eine sehr attraktive junge Frau* [L]; (*salopp veraltend*) *Mädchen: eine flotte, kesse, muntere B.* [D]). Дослідження корпусу дає такі показники: *flotte Biene* – 13 посилань з жіночим референтом і 2 – з чоловічим (іронічна характеристика); *dufte Biene* – 3 посилання!

Der Ex-Justizminister, aber mehr noch der gescheiterte Kanzlerkandidat und passionierte Radfahrer, der Koloss aus Oggersheim, die flotte Biene aus Ossie-Land, Berlin-Heimkehrer Kurt Beck und Bayerns Ex-Ministerpräsident Edmund Stoiber, Münte, Schröder, Westerwelle... An Witzten über Politiker mangelt es dem Komödianten Müller nie, doch selten sind die Witze wirklich politisch. (Rhein-Zeitung, 22.04.2009; *Udo ist nur ein Double*)

Вживаними залишаються також ФО з образом **Käfer**: gespr veraltet; ein junges Mädchen <ein flotter, hübscher, niedlicher, reizender usw Käfer [L]. У корпусі маємо *ein flotter Käfer* – 11 посилань; а також *ein süßer (2)/ hübscher (1) Käfer* – про молоду дівчину, і *niedliche Käfer* (4) – узагальнено про дітей.

Цікавим для характеристики краси є образ **Zahn** – *ein steiler Zahn* (зуб): gespr veraltend; ein attraktives Mädchen, eine attraktive Frau [L]. Попри вказівку на застарілість образу, маємо 16 посилань з жіночим референтом!

Sarina Kurth gehört zu Deutschlands schönsten Arzthelferinnen. Aktuell gekürt vom "Playboy" – ab heute im brandneuen Heft zu bewundern. Die 19-jährige Azubine aus Barmbek – echt ein steiler Zahn. Montags bis freitags arbeitet sie sich durch Plomben und Parodontitis in einer Eppendorfer Arztpraxis... (Hamburger Morgenpost, 14.07.2005, S. 17; Steiler Zahn mal ohne Kittel)

Менш вживаними у корпусі є ФО з образом **Puppe**: (*salopp*) Mädchen [D]: *eine süße Puppe* – 3, *eine niedliche Puppe* – 1 посилання. Лише 2 посилання з ФО *ein Bild von einem Mädchen* (sehr gut aussehen und gut gebaut sein [L]).

Деякі ФО, зафіксовані у лексикографії, у досліджуваному корпусі не зустрічаються (*eine zarte Knospe, ein flotter Dampfer, eine tolle Motte*).

Цікавою для дослідження є ФО *ein hässliches Entlein /Entchen* – гидке каченя (ugs. scherzh.; hässliches junges Mädchen; nach der Märchenfigur von H. C. Andersen) [D]. Досить поширеним є варіант *ein hässliches Entlein* – загалом понад 1000 посилань, де окрім самої назви казки Г. К. Андерсена, однойменних фільмів та дитячих опер, маємо переносне значення – характеристику будівель, автомобілів, спортивних команд тощо. Із гендерно маркованої сфери виділяємо 188 посилань з жіночим референтом, 10 – з узагальненим значенням і 15 – з особою чоловічої статі!

In der Schule hat Patrick geglaubt, alle anderen Jungs seien cooler als er. "Ich dachte, was habe ich hässliches Entlein schon einem Mädchen zu bieten?" (Hamburger Morgenpost, 15.08.2008, S. 2; "Ich weiß nicht, wie man küsst")

Вище згадана характеристика стосується як дитячих та юнацьких років жінок і чоловіків, так і зрлого віку: *Es sah nach Altraum aus, was Susan Boyle dieses Jahr widerfuhr. Die 48jährige Schottin hatte in der Talentshow "Britain's Got Talent" mit ihrer gewaltigen Stimme eine Hysterie ausgelöst, war wegen ihres Aussehens aber auch als hässliches Entlein verspottet worden.* (St. Galler Tagblatt, 30.11.2009)

Менш поширеним є варіант з лексемою "Entchen", лише 7 посилань, що підтверджують фемінну рестрикцію, вказану у лексикографії.

Для дівчини, яка не користується увагою чоловіків маємо образ *das Mauerblümchen*: gespr pej; eine schüchterne, zurückhaltende junge Frau, die von Männern kaum beachtet wird [L]. ФО з цим образом *ein Mauerblümchen spielen* зустрічаємо лише у 2 посиланнях!

Frauen ohne Naturlocken oder mit etwas dünnerem Haar müssen keineswegs Mauerblümchen spielen, die lange verpönte Dauerwelle kommt zurück. (Vorarlberger Nachrichten, 29.10.1998, *Feminines im Trend*)

Для характеристики дівчини в ролі нареченої лексикографія фіксує такі ФО: *mannbares Mädchen* – дівчина на виданні (von Mädchen) heiratsfähig [D]; *ein Mädchen heimführen* – (geh. veraltet) (eine weibliche Person) heiraten [D]; *ein Mädchen ohne Anhang* – дівчина без жениха. У корпусі виявлено лише ФО *ein Mädchen heimführen* – 3 посилання.

Для характеристики маленьких дівчаток маємо ФО: *kleine Kröte* (ugs. scherzh.) kleines Kind, bes. Mädchen: [D] – 2 посилання про дівчинку, 1 – узагальнено; ФО *eine wilde Hummel* (scherzh.; ein lebhaftes, temperamentvolles [kleines] Mädchen) [D] – 4 посилання про дівчинку, 1 – про хлопчика, 2 – узагальнено. Окрім того, "Wilde Hummel" зустрічається у корпусі у власних назвах дитячих садків, танцювальних та театральних груп для дітей.

Цікаві результати отримані при дослідженні ФО на позначення окремих рис характеру. Так, ФО *eine Berliner Pflanze* – eine schlagfertige, echte Berlinerin [D] є характеристикою енергійної заповзятливої дівчини. Натомість у корпусі маємо 13 посилань з жіночим і 8 з чоловічим референтом!

Flatow war als Sohn eines Humoristen und Vortragskünstlers eine echte Berliner Pflanze: Sein Witz ist unkapriziös, direkt und herzlich, aber nie verletzend. (Nürnberger Nachrichten, 06.06.2011)

Лише 2 посилання маємо з ФО *ein frecher Spatz* – зухвале дівчисько; і 1 посилання з ФО *armes Blut*.

Досить вживаною є ФО *Unschuld vom Lande*. При цьому, як Duden, так і Langenscheidt дають вказівку на особу жіночої статі: (scherzh., meist spöttisch; unerfahrenes u. moralisch unverdorbenes, naives, nicht gewandt auftretendes junges Mädchen vom Land [D]; iron od pej; ein unerfahrenes, naives Mädchen (vom Land) [L]. Досліджуваний корпус дає нам 110 посилань з жіночим референтом. Однак, важливим результатом стало виявлення 27 посилань з чоловічим референтом!

"Franz Müntefering ist ein Mann der kurzen Sätze. Jetzt hat er den Landesverbänden seiner Partei freigestellt, ob sie in Zukunft mit der Linkspartei zusammengehen wollen oder nicht. Da sagt er – ganz Unschuld vom Lande – nichts anderes als das, was ohnehin offizielle Linie seiner Partei ist. (Hannoversche Allgemeine, 23.08.2007)

Для характеристики сором'язливості дівчини вживається ФО *ein scheues Reh* – ляклива лань (ніжна, соромлива дівчина). Duden вказує на певний стосунок до жіночої статі: sie ist scheu, schlank wie ein Reh. У корпусі маємо 26 посилань з жіночим референтом, а також 17 посилань з чоловічим референтом.

Große Bauherren seien leider oft "scheue Rehe". Sie fürchteten, das Heft aus der Hand zu geben, wenn sie eine Jury mit entscheiden lassen. Der Nürnberger Preis, der in drei, vier Jahren wieder verliehen werden soll, sei ein Anreiz für Planer – auch wenn es dabei nur um die Ehre geht und nicht um Geld. (Nürnberger Nachrichten, 25.09.2007)

Висновки. У процесі дослідження актуалізації гендерно маркованих ФО у текстовому корпусі сучасної німецької мови ми зіштовхнулися з певними невідповідностями між лексикографічним трактуванням та реальним функціонуванням досліджуваних одиниць. Так, важливим фактом у дослідженні семантичної групи "Дівчина" стало вживання у сучасному дискурсі тих одиниць, які у лексикографічних джерелах містять прімітку "застаріле" (*eine flotte/dufte Biene, ein flotter Käfer, ein steiler Zahn, ein Mädchen heimführen*).

Варто також зауважити, що відсутність окремих ФО (як напр., *eine zarte Knospe, ein flotter Dampfer, eine tolle Motte*) у досліджуваному корпусі все ж не може бути достатньою підставою для ствердження про їх невживаність. Імовірною причиною цього може бути розмовний стиль одиниць, або ж їх належність до молодіжного сленгу. Таким чином, отримані результати вимагають додаткової перевірки шляхом аналізу усного дискурсу, тобто опитування носіїв мови.

Інший важливий аспект нашого дослідження пов'язаний саме з питанням впливу гендерного фактору на вживання мовних одиниць, тобто наявністю так званих гендерних рестрикцій (обмеження по відношенню до чоловіка або до жінки), та їх реальним функціонуванням у сучасному німецькомовному дискурсі. Більшість досліджуваних нами одиниць групи "Дівчина" містять фемінну маркованість (вказівку на жіночу стать референта), зафіксовану у лексикографічних джерелах. Однак, такі рестрикції не завжди підтверджуються корпусними даними (*eine Berliner Pflanze, Unschuld vom Lande, ein scheues Reh*). Слід зауважити, що вживання фемінно маркованих одиниць на позначення чоловічого референта може містити іронічну конотацію (зокрема, *blondes Gift, scheues Reh*). Однак, частіше зустрічається цілком нормативний, звичний контекст вживання (*eine Berliner Pflanze, Unschuld vom Lande*).

Отримані результати свідчать про певні відхилення від вказаних обмежень, і навіть про цілковите зняття прагматичних рестрикцій вищенаведених ФО. Слід зауважити, що схоже явище простежується і в інших досліджуваних семантичних групах ("Юнак", "Шлюб", "Любов, залицяння" та ін.). Таким чином, можемо стверджувати про певні тенденції до зняття прагматичних рестрикцій в межах гендерно маркованої фразеології. При цьому слід враховувати контекст вживання досліджуваних одиниць, а саме порушення чи навпаки підтвердження стереотипних уявлень щодо статі референта: вживання ФО з типово фемінними характеристиками (зовнішній вигляд, типово жіноча робота) на позначення чоловічого референта і навпаки.

Таким чином, результати дослідження текстового корпусу сучасної німецької мови дають змогу значно доповнити лексикографічні джерела щодо гендерної маркованості ФО, актуальності їх вживання, що є, на нашу думку, важливим аспектом сучасних лінгвістичних досліджень.

Табл. 1.

Референтні співвідношення аналізованих фразеологізмів у текстовому функціонуванні

характеристика	ФО	Посилання з жіночим референтом	Посилання з чоловічим референтом
дівчина, молода жінка	blondes Gift	103	3
	ein junges Ding	124	
	ein hübsches Ding	15	
	ein liebes Ding	5	
	ein nettes Ding	5	
	eine fescbe Katze	6	
	eine flotte Miese	4	
	eine flotte Biene	13	2
	eine dufte Biene	3	
	ein flotter Käfer	11	
	ein süßer/ hübscher Käfer	2/1	
	ein steiler Zahn	16	
	eine süße Puppe	3	
	eine niedliche Puppe	1	
	ein Bild von einem Mädchen	2	
	ein hässliches Entlein	188	15
	ein hässliches Entchen	7	
	ein Mauerblümchen spielen	2	
	ein Mädchen heimführen	3	
	kleine Kröte	2	
	eine wilde Hummel	4	1
	eine Berliner Pflanze	13	8
	ein frecher Spatz	2	
armes Blut	1		
Unschuld vom Lande	110	27	
ein scheues Reh	26	17	

Література:

1. Бондаренко О. С. Концепти "чоловік" і "жінка" в українській та англійській мовних картинах світу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / О. С. Бондаренко. – Донецьк, 2005. – 19 с.
2. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – Москва : Изд-во "Инст-т социологии РАН", 1999. – 189 с.
3. Piirainen E. Der hat aber Haare auf den Zähnen! Geschlechtsspezifisch in der deutschen Phraseologie // In: Hoberg, Rudolf (Hrsg.): Sprache-Erotik-Sexualität / E. Piirainen. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2001. – S. 283-307.

Довідково-лексикографічні джерела:

1. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache / Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus. – Plattform : Windows 98 / Me / 2000 / XP
2. Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Herausgegeben von der Dudenredaktion. – 2., neu bearb. und aktualisierte Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 2007. – 960 S.
3. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Neubearbeitung, hg. von Prof. Dr. D. Götz u.a. – Berlin und München, 2008 – 1308 s.
4. Mannheimer IDS-Korpus. – Режим доступу : <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2>